

Аркадій Ісмаїлович СУХОРУКОВ

доктор економічних наук, професор,
Заслужений економіст України,
професор кафедри менеджменту,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"
E-mail: aris47@ukr.net

Тетяна Ігорівна ЄГОРОВА-ГУДКОВА

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
та математичного моделювання ринкових процесів,
Інститут математики, економіки, механіки,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
E-mail: Tatiana_e@mail.ru

Олександр Вікторович КАРАБАНОВ

експерт «Асоціації консалтингових фірм»,
Заслужений економіст України
E-mail: kav.sobor.ukr@gmail.com

**СИСТЕМНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ДЕРЖАВНОГО
ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ**

Сухоруков, А. І. Системні передумови формування нової парадигми державного фінансового контролю [Текст] / Аркадій Ісмаїлович Сухоруков, Тетяна Ігорівна Єгорова-Гудкова, Олександр Вікторович Карабанов // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 21. – № 1. – С. 246-255. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті досліджено функціонування системи державного фінансового контролю на підставі теорії систем, ценологічного та трансдисциплінарного підходів, закону структурної гармонії систем. Обґрунтовано доцільність використання ценологічного підходу в системі економічної безпеки. Показано зв'язок між трансфертним ціноутворенням та ценологічним підходом у системі державного фінансового контролю.

Ключові слова: системний підхід; фінансовий контроль; інваріанти й варіації; самоорганізація; трансферне ціноутворення; ценологічний підхід; економічна безпека.

Arkadii Ismailovych SUKHORUKOV

Doctor of Economics,
Honored Economist of Ukraine,
Professor,
Department of Management,
Open International University of Human Development "Ukraine"
E-mail: aris47@ukr.net

Tetiana Ihorivna YEHOROVA-HUDKOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Odessa I. I. Mechnikov National University
E-mail: Tatiana_e@mail.ru

Oleksandr Viktorovych KARABANOV

Expert of the «Association of Consulting Firms»,
Honored Economist of Ukraine.
E-mail: kav.sobor.ukr@gmail.com

SYSTEM PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF A NEW PARADIGM OF THE STATE FINANCIAL CONTROL

Abstract

The article is devoted to the study of the functioning of the state financial control system on the basis of the systems theory, dependent and transdisciplinary approaches, law of structural harmony of systems. It has been made an attempt to justify the use of cost-dependent approach in the system of economic security. It has been shown the relationship between transfer pricing and cost-dependent approach in the system of state financial control.

Background. *The functioning of the economy of Ukraine is complicated by the influence of the shadow economy. Sources of the shadow economy are not only connected with the informal economic activity, tax evasion, but also with the business on public finance.*

Aims and Objectives. *We have defined the theoretical positions regarding the improvement of the system of control of public finances in terms of changes. It has been considered the system of control of public finances on the principles of self-organization, compliance with balanced proportions and the use of such modern approaches. Among these approaches we have distinguished the approach of transdisciplinary, structural and functional approach and crnology approach.*

Methodology. *The following methods have been used in the research: the dialectic method, TRANS-disciplinar methody, method of system analysis and synthesis, method of structural and functional harmony of systems, cost-dependent method.*

Results. *The algorithm of projecting of the system of control of public finances on the basis of the factor of time, coordination of interests, the law of structural harmony of systems and cost-dependent approach has been worked out by the authors. It includes the following issues:*

- 1. Assessment of the status of the system (e. g. the system of state financial control of the region).*
- 2. Evaluation of the time interval between the occurrence and the need to control the functioning of the system.*
- 3. Assessment of the structural-functional state of the system.*
- 4. Assessment of the level of vertical integration of business and the presence of transnational corporations in the region in accordance with the requirements of the law on transfer pricing.*
- 5. Assessment of the economic cenosis region;*
- 6. The estimation of the share of value added in GDP of the region;*
- 7. Comparison of the results of the evaluation with attractors shows that they represent recurrent series of the Golden sections: 0,500. . . ; 0,618. . . ; 0,682. . . ; 0,725.*
- 8. Control reliability and viability of the system (evaluation of deviations).*
- 9. Entropia testing system (calculation of information entropy)*
- 10. The formulation of a restructuring project (reengineering) of the system of financial control and its implementation*
- 11. Assessment of compliance of the designed system at the structural and functional compliance constant of the Golden section and its derivatives.*

Conclusions. *The article proposes the algorithm of projecting of the system of control of public finances on the basis of the factor of time, coordination of interests, the law of structural harmony of systems and cost-dependent approach, which will provide the opportunity to move to a new paradigm of control of public finances.*

Keywords: *systematic approach; financial control; invariants and variations; self-organization; transfer pricing; cost-dependent approach; economic security.*

JEL classification: H100

Вступ

Функціонування економіки України ускладнюється впливом фактору тінізації. Джерелами тіньової економіки є не лише неофіційна господарська діяльність, ухилення от сплати податків, але й бізнес на державних фінансах. Тіньова економіка існує у будь-якій країні, і загрозою є не факт існування, а її рівень. За оцінкою Всесвітнього банку, тінізація в Україні досягає 50 % офіційного ВВП, що суттєво ускладнює діагностування стану економіки та перспектив її розвитку. Незважаючи на велику кількість досліджень, що висвітлюють різні аспекти забезпечення економічної безпеки, проблема протидії тіньовій економіці в аспекті вдосконалення фінансового контролю системно не досліджується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що тема контролю за використанням державних фінансів набуває стратегічного значення. Різні аспекти щодо вдосконалення системи економічної безпеки держави та протидії тіньовій економіці розглядалися в наукових працях українських, російських та закордонних вчених та практиків. Серед українських фахівців слід назвати таких вчених, як М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. Т. Білоус, І. А. Білоусова, В. І. Борисов, З. С. Варналій, В. В. Голина, Н. О. Гуторова, І. М. Даньшин, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, О. М. Ляшенко, М. І. Камлик, Г. В. Козаченко, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, Я. М. Кураш, О. М. Литвак, В. О. Мандибуря, Г. А. Матусовський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, Г. А. Пастернак-Таранушенко, О. І. Перепелиця, В. М. Попович, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. О. Туляков, І. К. Туркевич, В. П. Філонов, В. І. Шакун, В. Ю. Шепітько та інші дослідники.

Питання контрольно-ревізійної діяльності, обліку досліджувалися й розкриті в працях В. Д. Андрієва, М. Т. Білухи, І. А. Бланка, М. І. Бондаря, Ф. Ф. Бутинця, М. Г. Гаджиева, А. Д. Гудзинського, С. Ф. Голова, М. Я. Дем'яненка, З. В. Задорожнього, В. П. Загороднього, Г. Г. Кірейцева, Я. Д. Крупки, М. П. Кондракова, М. В. Кужельного, Е. В. Мниха, А. С. Наринського, О. В. Олійник, В. М. Суторминої, А. А. Пересади, М. З. Пизенгольца, М. С. Пушкаря, Є. Р. Російської, В. К. Савчука, А. Д. Шеремета, В. І. Шлейнікова, С. О. Шохіна, М. Я. Штеймана та інших учених. Закордонний досвід організації фінансового контролю в умовах ринку розкрито у роботах Р. Адамса, Х. Андерсона, Е. А. Арренса, М. Беккера, М. Ф. Ван Бреди, К. Друрі, Р. Ентоні, Д. Колдуелла, Дж. Лоббека, М. Р. Метьюса, Г. Мюллера, Б. Нідлза, Х. Б. Перери, Ж. Рішара, Д. Фостера, Е. С. Хендриксона, Ч. Т. Хорнгрена, й інших.

Тема управління економічними системами з точки зору трансдисциплінарного підходу розглядалася багатьма фахівцями, у тому числі такими вітчизняними й закордонними вченими, як О. О. Богданов, А. І. Уйюмов, В. І. Мунтіян, І. В. Крючкова, І. Р. Пригожин, Е. М. Сороко, Н. Ф. Семенюта, В. В. Фуфаєв, В. Е. Хиценко та іншими вченими.

Невирішена раніше частина загальної проблеми стосується концептуальних засад проектування системи контролю державних фінансів на підставі використання системного, трансдисциплінарного та ценологічного підходів, а також методу структурно-функціональної стійкості систем.

Мета статті

Мета статті полягає у визначенні теоретичних положень щодо вдосконалення системи контролю державних фінансів, що має ефективно діяти в умовах змін та проектуванні системи контролю державних фінансів на принципах самоорганізації, дотримання збалансованих пропорцій та використання сучасних підходів: трансдисциплінарного, структурно-функціонального та ценологічного при розробці відповідного алгоритму проектування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Державний фінансовий контроль може існувати тільки як система. Основними складовими частинами такої системи, що забезпечують її стійке функціонування й розв'язок поставлених завдань, є: нормативно-правова база, органи, що здійснюють державний фінансовий контроль, форми й методи фінансового контролю.

Водночас наукова розробка теоретичних і особливо методологічних положень організації ефективного фінансового контролю як складової системи економічної безпеки не відповідає повною мірою сучасним умовам. Відсутність системного рішення теорії, методології, методики й практики організації процесу

фінансового контролю як підсистеми відкритої, нелінійної, складної та емерджентної системи економічної безпеки не сприяє повній реалізації її функцій і виконанню завдань забезпечення ефективного використання державних фінансів, а саме – підтримки умов економічної безпеки держави.

Особливості формування системи економічної безпеки як самоорганізованої, у склад якої входять такі структурні утворення, як підсистема протидії тіньовій економіці і підсистема фінансового контролю, взаємодія та взаємовплив функцій цих підсистем, вивчені недостатньо.

Ефективно організований контроль використання державних фінансів має забезпечувати прозору діяльність суб'єктів господарювання та позитивно впливати на економічну безпеку країни.

Будь-яка модель суспільного розвитку припускає наявність системи контролю та питання: чи є державне управління й контроль несумісними стосовно ринкових умов розвитку економіки? Світова й українська практика дає негативну відповідь на це питання.

Ринкова економіка не виключає, а навпаки передбачає розвинену систему органів внутрішнього й зовнішнього фінансового контролю. Фінанси в суспільному відтворенні завжди виконували й будуть виконувати цілу низку найважливіших функцій: розподільну, відтворювальну, регульовальну, стимулювальну, контрольну.

Державний фінансовий контроль у тій або іншій формі наявний на всіх стадіях управлінського циклу, але насамперед він необхідний, як раніше зазначалося, при виборі довгострокової стратегії розвитку, під час стратегічного планування розвитку держави, і, якщо узагальнити, вимагає використання системного підходу.

Значну роль у розробці теорії систем і формуванні загальних принципів системного підходу зіграв О. О. Богданов – автор концептуальної праці «Тектологія: (Загальна організаційна наука)», перша частина якої написана ще в 1912 році. Богдановський *принцип подвійного взаємного регулювання* становить виняткову актуальність для аналізу управлінських систем і в сучасних умовах [1, с. 100]. Будь-яка демократична, політична система, будь-яка здоровіша економіка, підкреслював О. О. Богданов, припускають бірегуляцію, тобто взаємний контроль. Контроль як функція управління визначає стабільність цілого, його живучість, організованість форм. Люди, як писав О. О. Богданов, багато в чому наслідують природу в сприйнятті і способах власної організаційної діяльності; усяка людська діяльність об'єктивно є організуючою або дезорганізуючою. «Якщо повітря не насичене паром, крапля зазнає випаровування, втрачає свої елементи в навколишнє середовище. За деякий проміжок часу вона при цих умовах повинна зовсім зникнути: криза руйнування певного комплексу» [1, с. 19]. Якщо через призму цього факту подивитися на всю історію організації й функціонування фінансового контролю, то напрашується висновок: криза руйнування системи державного управління відбувалася в умовах ослаблення, часткової або повної втрати функції контролю над суспільними фінансами.

Фінансовий контроль – необхідна умова існування держави. Спробуємо визначити вихідні принципи системного підходу до організації державного фінансового контролю.

По-перше, цілісність, яка, як ми вже зазначали, лежить в основі системного підходу: без цілісності не може бути системи. Необхідність визначити об'єкт пізнання як систему – значить виявити те головне відношення, через яке вона проявляє себе як ціле. Державний фінансовий контроль щодо цього можна розглядати одночасно і як самостійну систему, що становить єдине ціле, і як підсистему, що входить у систему більш високого рівня – систему соціального управління. З погляду методології не можна зводити ціле до суми його частин, як не можна вивчити частини у відриві від цілого. Ціле (система управління) і частина (контроль) пізнаються одночасно. Їх поєднує ціле та призначення. Державний фінансовий контроль, як і система державного управління загалом, покликані забезпечити поступальний, безкризовий розвиток суспільства. Отже, характер фінансового контролю, його цілі та завдання мають бути адекватними стратегічним цілям держави.

Пошук механізмів зміцнення цілісності системи державного управління й контролю, приведення її у відповідність до постійно змінних умов суспільного життя – найважливіше завдання управлінської теорії й соціальної практики.

По-друге, структуризація як принцип системного підходу дозволяє виявити стійкі зв'язки об'єкта (системи управління й контролю), взаємодію частин цілого, його організаційну структуру.

Державний фінансовий контроль відповідно має бути організований на основі апробованих світовою практикою демократичних принципів, мати продуману нормативну правову базу й відповідати унітарному устрою держави. Безперервний пошук механізмів зміцнення цілісності системи державного управління й контролю, приведення її у відповідність до умов суспільного оточення – найважливіше завдання управлінської теорії.

Фінансовий контроль прийнято поділяти на зовнішній і внутрішній. Кожен із цих видів контролю має власну специфіку та призначення. Організаційна структура – спосіб об'єднання елементів системи – повинна відповідати цілям і завданням контролю й забезпечувати стійкий зв'язок між ними.

Розрив або ослаблення зв'язків між двома формами контролю – внутрішньою й зовнішньою – з

неминучістю веде до зниження результативності всієї системи. Причому деструктивні зміни елементів системи й притаманні їм взаємозв'язки до певного часу не позначаються на організаційній структурі, але потім, коли кількісні зміни переходять у якісні, настають стрибкоподібні зміни в структурі системи, що ведуть до втрати цілісності. У розглянутому випадку – керованості державними й суспільними справами.

По-третє, ієрархічність. Реалізувати цей принцип системного підходу при організації фінансового контролю в масштабах держави непросто, оскільки держава – багаторівнева система, а її суб'єкти – регіони й автономія мають відносну самостійність у розв'язку питань контролю. Тут зв'язки субординації та підпорядкування можуть бути компенсовані координаційними – за умови їх стабільності й відповідності інтересам як частин цілого, що утворюють систему. В управлінських багаторівневих складних системах ієрархічна структура ніколи не буває абсолютно жорсткою – ієрархія сполучається з автономією нижчих елементів системи й припускає можливість їх самоорганізації.

По-четверте, функціональність, яка в системних дослідженнях займає особливе місце. При організації фінансового контролю в масштабах держави вона припускає, з одного боку, визначення тієї дійсної ролі, яку відіграє контроль у соціально-економічному розвитку країни, а з іншого – виявлення функціональних залежностей як між складовими частинами системи контролю, так і між частинами й цілим. Слід розрізняти явні функції фінансового контролю, тобто такі, які збігаються із відкрито проголошеними цілями й завданнями інституту фінансового контролю, і приховані. До числа останніх можна віднести створення за допомогою добре налагодженого й повсюдного фінансового контролю умов, що унеможливають зловживання у фінансовій сфері, корупцію в середовищі чиновництва, нецільове й неефективне використання фінансово-бюджетних коштів.

По-п'яте, інформативність як властивість, притаманна управлінським системам будь-якої складності, є необхідною умовою організації й функціонування фінансового контролю. По каналах прямого і зворотного зв'язку система одержує інформацію про свою життєздатність, про відповідність результатів діяльності наміченим цілям. Без інформації немає й у принципі бути не може керування, а отже, і контролю. Таким чином ми розглянули вихідні принципи системного підходу, прийнятні як для закритих, так і відкритих організаційних систем. До останніх належить система державного фінансового контролю.

На цій підставі було запропоновано робочу гіпотезу, згідно з якою в Україні цілісної системи фінансового контролю поки що, на жаль, не сформовано.

Спробуємо, спираючись на логіку системного підходу, довести це, а в остаточному підсумку – запропонувати шляхи вирішення зазначеної проблеми.

Системний підхід має два взаємодоповнювані аспекти: гносеологічний (пізнавальний) і конструктивний (використовується при проектуванні й організації систем). Цілісність є найважливішим принципом системного підходу. Функціональність, що лежить в основі системного підходу, у межах фінансового контролю повинна враховувати рух фінансових ресурсів держави в процесі розподілу, перерозподілу й використання вартості валового внутрішнього продукту й із цією метою бути основою законодавчого розмежування повноважень органів внутрішнього й зовнішнього фінансового контролю в бюджетному процесі. Саме в бюджеті, на наш погляд, необхідно шукати лінію розмежування між зовнішнім і внутрішнім контролем. Таким чином слід знову звернути увагу на бірегуляцію, про яку писав О. О. Богданов.

Об'єктивну й точну оцінку якості бюджетних послуг можуть дати тільки органи зовнішнього контролю, незалежні від влади. Єдина система фінансового контролю повинна створюватися не через посилення однієї складової частини системи й ослаблення інших, а через зміцнення всіх складових частин, що утворюють структуру державного фінансового контролю, чітку координацію їх діяльності, що унеможливорює дублювання функцій, наявність територій і об'єктів, вільних від фінансового контролю.

Стабільність функціонування системи державних фінансів та її позитивний вплив на стан економічної безпеки країни має передбачати використання не тільки системного підходу, але й закону структурної гармонії систем. Цей закон формулюється наступним чином: «Інваріантний аспект будь-якої системи – її структура, яка завжди має певний рівень різноманітності. Через його гармонізацію система отримує нерівноважний стан, необхідний для ефективної життєдіяльності. Тим самим вона отримує оптимальний режим існування, який відрізняється функціональною якістю... Узагальнені золоті перетини суть інваріанти, на основі і через які у процесі самоорганізації природні системи набувають гармонійної будови, стаціонарний режим існування, структурно-функціональну ...стійкість» [2, с. 114].

Сутність явища самоорганізації характеризується наступним чином: «Самоорганізація – процес, у ході якого створюється, відтворюється чи вдосконалюється організація складної динамічної системи. Визначальна риса процесів самоорганізації – їх цілеспрямований, але водночас і природний спонтанний порядок: ці процеси, які протікають при взаємодії із довкіллям, тією чи іншою мірою автономні, відносно незалежні від середовища» [3, с. 34].

Розглянемо, що слід розуміти під визначеннями «Інваріант та інваріантність»

Так проф. В. А. Ганзен надає наступну характеристику: «З появою і розвитком теорії відносності стає

все більш зрозумілим той факт, що головним змістом наших знань про світ є відомості про інваріанти перетворень і межі їх інваріантності. Принципи інваріантності грають головну роль для будь-якої аксіоматики». І далі: «Закони збереження, котрі виводяться із геометричних принципів інваріантності, мають ширші межі пристосування, ніж будь-яка конкретна теорія. Наслідком закону збереження є принцип додатковості, а із принципу додатковості можуть бути виведені варіаційні принципи, які дозволяють визначити кількісне співвідношення протилежних начал у цілому, наприклад, загального та особливого та ін. У фізиці таким варіаційним принципом є принцип найменшої дії. У кожній конкретній області знань знайдено власні локальні інваріантні системи відношень» [4].

Наступні визначення поняття «інваріант» є такими: «Терміном «інваріант» у науці прийнято позначати величину, що залишається незмінною при тих чи інших перетвореннях об'єкта» [5]; «Інваріант – структурне відношення, узагальнений кількісний або якісний індикатор, що зберігається в ході деяких перетворень, змін тієї системи, яку характеризує. У загальній теорії систем (ЗТС) розрізняють інваріанти структурні, функціональні, генетичні (еволюційні), метричні, котрі в сукупності найбільш адекватні інтегральному відображенню і освоєнню дійсності, природі речей, локальних універсумів і слугують точками опертя процесів самоорганізації і розвитку в природі і суспільстві» [6]. Засновником теорії самоорганізації є І. Пригожин, який упровадив поняття дисипативної структури, що виникає у відкритих неврівноважених системах, і взаємодія елементів таких структур саме і характеризує процеси самоорганізації [7].

На принципах самоорганізації можна проектувати умови взаємодії будь-якої системи із зовнішнім середовищем, у т. ч і системи державних фінансів держави та її регіонів. Як держава, так і її регіони є відкритими неврівноваженими системами, зміни в яких стають помітними, коли досягають точки біфуркації. Система державних фінансів відносно системи економічної безпеки, з одного боку, є її інваріантом, з іншого боку – підсистемою. Якщо систему державних фінансів спроектовано коректно, то на підставі збору та аналізу сукупності індикаторів ми можемо отримати інформацію про події при досягненні точки біфуркації. «У критичній точці виникають щонайменше дві можливих траєкторії подальшої еволюції системи, котрі математично визначаються терміном біфуркація, що означає роздвоєння або розгалуження. Яку траєкторію при цьому «обере» система, суттєво залежить від випадковостей, що виникають навколо критичної точки. Тому її поведінку неможливо передбачити з повною достовірністю, але коли траєкторію буде «обрано», подальший рух системи визначається детерміністськими законами» [7, с. 144].

Будь-яка складна ієрархічна система є емерджентною, яка набуває додаткових властивостей у процесі функціонування. Сутність властивості емерджентності ми розуміємо відповідно до визначення проф. Хиценка В. Є.: «Головні властивості системи, які визначають її ідентичність і цілісність, не притаманні ніякій із її складових, не виводяться із властивостей частин, а виникають від їх поєднання. Цей ефект називається емерджентністю» [8]. Найважливішою характеристикою складної системи є «операціональна замкненість» [9]. Це визначення вперше впровадив проф. Хиценко В. Є. у якості характеристики складної системи. «Складність системи може проявитися в неможливості локалізації її за входом и виходом. Справа не лише у труднощах проведення меж між системою і середовищем і не стільки у розбіжностях когнітивних областей спостерігача і системи а в тому, що вихідна реакція необов'язково пов'язана із вхідним сигналом і сама впливає багато у чому на свою наступну зміну. Вихід здебільшого визначається внутрішнім станом, що недоступний для спостереження, і не є реакцією на вхідний стимул. Ця властивість називається операціональною замкненістю. Система сприймає і підсилює щось назначене на наш погляд та ігнорує те, що ми вважали вхідним сигналом, виявляє внутрішню детермінацію, дотримується власних законів. Вхідний поштовх може запустити ланцюг рекурсивних змін, але їх підсумок залежить не від входу, а від внутрішніх зв'язків і властивостей системи, котрі теж можуть змінюватись. А зовнішні впливи, середовище лише модулюють цю рекурсію. Таким рекурсивним шляхом від «досягнутого», вочевидь, реалізуються самоорганізовані системи. Такий механізм виникнення кристалів, живих істот, цін, суспільних формацій, законів і т. п. Це більше, ніж автономія в математичному сенсі, як відсутність вхідних сигналів у рівняннях динаміки системи. Це вибіркоче сприйняття середовища. Якісь сигнали ігноруються, інші сприймаються і підсилюються в контурах позитивних зворотних зв'язків, але поведінку системи не можна назвати реакцією на вхід. Поведінка визначає здебільшого самозверненість і плинну внутрішню структуру, яку складна система змінює з метою виживання. У дійсно складній системі самозверненість настільки велика, що вихідний сигнал стає ніби внутрішньою справою, результатом циркуляції сприйнятого вхідного поштовху у конкретній конфігурації зв'язків підсистем. Реакція системи буде притаманна цій структурі зв'язків, буде власною функцією» [9].

Таким чином, ми можемо зробити наступне посилення, – що, відповідно до закону Е. М. Сороко, саме узагальнені золоті перетини і є інваріантами, які забезпечують функціональну стійкість системи, вони є атракторами або множинами, що характеризують значення параметрів системи, які розташовуються на альтернативних траєкторіях і забезпечують властивість операціональної замкнутості економічної

системи та її стійкість та самоорганізацію під час біфуркацій, але за умов, якщо економічна система відповідно спроектована.

Проектування складної економічної системи, у т. ч. і системи економічної безпеки держави із її складовими-підсистемами (а саме підсистемою фінансового контролю) передбачає, що їй буде притаманна властивість самоорганізації або «самовільний процес зростання і підтримки взаємокоординації елементів системи шляхом підвищення її складності і нерівноважності» [10].

Ці теоретичні положення можна використовувати при розробці методології проектування стійких економічних систем, що діють на принципах самоорганізації.

Головною метою проектування системи державного фінансового контролю є досягнення властивості операціональної замкнутості, саме тоді вона буде стійкою до збурень та біфуркацій. Впливати на стан операціональної замкнутості можна також за допомогою інституціональних методів, через удосконалення законодавчого оточення. Прикладом такої зміни є прийняття закону про трансфертне ціноутворення [11], що передбачає підвищення ціни нелегальності користування ринковим механізмом, економічним інструментом при цьому виступають трансакційні витрати.

Так 17 грудня 2013 р. був схвалений проект Закону України «Про внесення змін у Податковий кодекс України (щодо вдосконалення податкового контролю над трансферним ціноутворенням)». Міністерство фінансів інформує, що законопроектом упроваджується принцип «вितягнутої руки», що є основним стандартом для трансферного ціноутворення й змінюється основна мета трансферного ціноутворення з визначення звичайної ціни на «визначення порівнюваності умов у контрольованих операціях, виходячи із принципу «витягнутої руки». Для застосування трансферного ціноутворення законопроектом визначено сукупний обсяг доходу платника більш 20 млн грн і одночасно передбачено, що операції повинні перевищувати 1 млн грн.

З метою запобігання виходу платників податків з-під дії контролю над трансферним ціноутворенням пропонується визнати контрольованими господарські операції із продажу товарів через комісіонерів-нерезидентів і операції за участю одного або декількох непов'язаних посередників, якщо така операція підлягала б контролю без участі посередників і / або посередник (і) не виконують істотних функцій / ризиків.

До контрольованих операцій також зараховують господарські операції зі зв'язаними особами — резидентами, що мають постійне представництво (представництва).

Також законопроект розширює визначення пов'язаних осіб у податкових цілях. Податкові органи зможуть установлювати наявність взаємозв'язку між особами не тільки за формальними критеріями, такими, як володіння акціями або корпоративними правами, але й на підставі інших фактів і обставин, що свідчать про наявність контролю однієї особи над іншими. Наприклад, фізична особа може бути визнана пов'язаною з юридичною особою, якщо вона надала останній позики або гарантію по позиках на суму, що перевищує власний капітал позичальника більш ніж у 3,5 рази.

Цей аспект, на наш погляд, є дуже суттєвим, оскільки створює законодавчі передумови щодо використання ценологічного підходу в системі державного фінансового контролю.

Методика аналізу закономірності для різних бізнес-форм стосовно до економічних ценозів розроблена проф. В. В. Фуфаєвим. Сутність методики можна репрезентувати в такий спосіб:

1. Складається перелік усіх видів діяльності по вибірці організацій визначеного економічного ценозу.
2. За списком проводиться перерахування організацій, у яких основний вид діяльності однаковий.
3. Види діяльності, подані в зазначеній вибірці однаковою кількістю організацій, поєднуються в касти.
4. Касти розташовуються в порядку зменшення в них числа видів діяльності, у результаті чого й виходить розподіл видів діяльності по повторюваності [12, с. 10].

Для діагностики стану економічних ценозів (а також інших видів формувань) на предмет «норма-патологія» використовуються Н-розподіл Б. І. Кудріна [13, с. 97].

Також діагностику «норми – патології» можна виконати і з використанням рекурентного ряду золотих перетинів – вузлів міри, що характеризують норму, й антивузлів, які характеризують патологію [14, с. 7].

Слід зазначити, що зміна законодавчого супроводу здійснення державного фінансового контролю як засобу регулювання є незбалансованим втручанням у систему, оскільки змінює зовнішні рамкові умови бізнесу, і тому завжди буде тимчасовим.

На нашу думку, слід проектувати систему контролю державних фінансів як відповідно до економічної архітекτονіки, що існує, так і до фенологічного підходу.

Стосовно цього висновку розглянемо думку проф. Крючкової І. В., яку вона пропонує як результат досліджень саме економічної архітекτονіки бізнес-діяльності: «...варто ще раз підкреслити важливість економічної архітекτονіки, а також інституціональної можливості її гармонізації після зовнішніх і внутрішніх шоків. Якщо свобода підприємництва «вибудувала» ієрархію підприємств з максимальним наближенням до золотого ряду, то розвинені інституції в ринковій економіці наближають фактичну структуру валового отриманого доходу до «золотого». Якщо принцип золотого перетину оптимізує

витрати енергії в живих організмах, то в економіці – сприяє оптимізації «енергії» зростання, причому не за принципом «зростання заради накопичення», а зростання заради стабільного соціального прогресу» [15, с. 42].

Існують і розрахункові методи щодо проектування стійких економічних систем і систем взагалі, які можна використати при проектуванні системи контролю державних фінансів. Так, на думку проф. Е. М. Сороко, це метод ентропійного тестування систем, що передбачає розрахунок інформаційної ентропії системи. Порівнюючи значення інтегральної міри як характеристики стану цілого – інформаційної ентропії (вона виражає рівень різноманітності, укладеної в тій або іншій реальній структурі, – фактор, що і дотепер належним чином не прийнятий у розрахунки в профільних науках, предметних, дисциплінарних галузях знань) – з відповідним узагальненим золотим перетином як вузлом міри, а тим самим виявляючи близькість значення цієї міри до вузлового її значення або віддаленість від нього, тобто близькість до антивузла, ми цим констатуємо ступінь гармонійності розглянутої складноструктурованої системи або ступінь її дисгармонійності. І таким чином, така констатація ідентична тому, що ми виявляємо системну якість системи – ступінь її наявності чи відсутності. Ці знання безпосередньо пов'язані з тим, наскільки розглянута система ефективна, тобто перебуває в режимі економічного функціонування, а саме: з мінімумом усіх видів витрат або навпаки – далеко від оптимуму [16, с. 27; 17, с. 43].

Стабільне функціонування системи державних фінансів як інваріанта системи економічної безпеки має передбачати вирішення наступних завдань:

- розробку методології пропорційного формування системи державних фінансів регіону;
- мінімізацію отримання фінансової допомоги регіонам;
- самозабезпечення фінансових надходжень регіону для безкризового виконання соціально-економічних програм регіону;
- оптимізацію надходжень та витрат у регіоні з боку функціонування системи державних фінансів.

Згідно з сучасним законодавством, що регламентує діяльність органів ДФІ, основні елементи оцінки ефективності здійснення фінансового контролю не беруть до уваги трансакційні витрати, серед яких:

- витрати користування ринковим механізмом;
- витрати, що свідчать про зловживання та завищення собівартості;
- витрати як інструмент впливу на тіньову економіку в аспекті підвищення «ціни нелегальності» користування економічним механізмом.

Таким чином порушується загальний принцип системного підходу щодо проектування самоорганізованої системи державних фінансів [18, с. 34; 19, с. 376].

Окремі етапи методології (або алгоритм) проектування системи контролю державних фінансів на основі обліку фактору часу, узгодження інтересів, закону структурної гармонії систем та ценологічного підходу наступні:

1. Оцінка статусу системи (наприклад – система державного фінансового контролю регіону).
2. Оцінка інтервалу часу між виникненням і задоволенням потреби в контролі при функціонуванні системи.
3. Оцінка структурно-функціонального стану системи.
4. Оцінка рівня вертикальної інтегрованості бізнесу й наявності транснаціональних корпорацій у регіоні відповідно до вимог закону про трансферне ціноутворення.
5. Оцінка економічного ценозу регіону.
6. Оцінка частки доданої вартості у ВВП регіону.
7. Порівняння результатів оцінки з атракторами, що представляють рекурентний ряд золотих перетинів: 0,500...; 0,618...; 0,682...; 0,725.
8. Контроль надійності й життєздатності системи (оцінка відхилень).
9. Ентропійне тестування системи (розрахунки інформаційної ентропії).
10. Формулювання проекту реструктуризації (реінжинірингу) системи фінансового контролю та його реалізація.
11. Оцінка відповідності спроектованої системи на структурно-функціональну відповідність константі золотого перетину і її похідним [20, с. 41; 21].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Система контролю державних фінансів вирішує важливі соціальні завдання, що є підґрунтям забезпечення не тільки економічної безпеки країни, але й національної. Контроль державних фінансів є бар'єром щодо поповнення джерел тіньової економіки. При вдосконаленні системи контролю державних фінансів слід використовувати сучасні підходи та методології, наприклад вищенаведеного алгоритму проектування системи контролю державних фінансів на основі обліку фактору часу, узгодження інтересів, закону структурної гармонії систем та ценологічного підходу, що надасть можливість перейти до нової парадигми контролю державних фінансів.

Список літератури

1. Богданов, А. А. Всеобщая организационная наука: Тектология [Текст] / А. А. Богданов. 3-е изд., заново перераб. и доп. Часть 1. Л; М. 2001, – 121 с.
2. Сороко, Э. М. Структурная гармония систем [Текст] / Э. М. Сороко — Мн.; Наука и техника, 1984. – 287 с.
3. Сороко, Э. М. Золотые сечения, процессы самоорганизации и эволюции систем: Введение в общую теорию гармонии систем [Текст] / Э. М. Сороко. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 264 с.
4. Ганзен, В. А. Восприятие целостных объектов [Текст] / В. А. Ганзен. – Л.: издательство Ленинградского университета, 1974. – 2007. – 45 с.
5. Рыночные инварианты или зачем трейдеру логарифмы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://q-trading.ru/index.php/articles/money-management/244-rynochnye-invarianty.html>.
6. Философский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mirslovarei.com/content_fil/INVARIANT-14583.html.
7. Пригожин, И. Конец неопределённости. Время, хаос и новые законы природы [Текст] / И. Пригожин. – Ижевск: НИЦ «Регулятивная и хаотическая динамика», 2001. – 181 с.
8. Хиценко, В. Е. Несколько шагов к новой системной методологии [Электронный ресурс] / В. Е. Хиценко. – Режим доступа: <http://www.certicom.kiev.ua/hitzenko.html>.
9. Хиценко, В. Е. Самоорганизация: становление теории и перспективы социальных приложений [Электронный ресурс] / В. Е. Хиценко. – Режим доступа: <http://captador.livejournal.com/233506.html>.
10. Хиценко, В. Е. Несколько шагов к новой системной методологии [Электронный ресурс] / В. Е. Хиценко. – Режим доступа: <http://www.certicom.kiev.ua/hitzenko.html>.
11. Новости трансфертного образования в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kpmg.com/UA/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Industries/tp-news/Documents/TP%20News_1_ru_Dec_2014.pdf.
12. Фуфаев, В. В. Экономические ценозы организаций [Текст] / В. В. Фуфаев. – М. -Абакан: Центр системных исследований, 2006. – 32 с.
13. Кудрин, В. И. Самодостаточность общей и прикладной ценологии [Текст] / В. И. Кудрин // Техногенная самоорганизация и математический аппарат ценологических исследований. Вып. 28. "Ценологические исследования". – М.: Центр системных исследований, 2005. – 516 с.
14. Сидак, В. С. Возможности применения ценологического подхода при проектировании системы экономической безопасности государства [Электронный ресурс] / В. С. Сидак, Т. И. Егорова-Гудкова, А. В. Карабанов. – Режим доступа: http://ekonomika.by/downloads/National_economy_Minsk_December_13_2013.pdf.
15. Крючкова, И. В. Макроструктурные факторы развития украинской экономики и закон золотого сечения [Текст] / И. В. Крючкова // Экономист. – 2005. – № 9. – С. 32-49.
16. Soroko E'. M. Upravlenie razvitiem social'no-e'konomicheskikh struktur [Текст] / E'. M. Soroko ; Pod red. d. e'kon. n. A. A. Godunova. — Мн.: Nauka i tehnika, 1985. – 144 s.
17. Soroko, E'. M. Kriterii garmonii samoorganizuyushchihsya socioprirodnih system [Текст] / E'. M. Soroko. — Vladivostok: DVO AN SSSR, 1989. – 56 s.
18. Карабанов, О. В. Державні фінанси як інваріант системи економічної безпеки держави [Текст] / О. В. Карабанов // Вчені записки Університету "Крок" Ун-т економіки та права "Крок". – Вип. 1 (1997). -Вип. 32. -Т. 1. – с. 117-123.
19. Карабанов, А. В. Алгоритм обоснования новой парадигмы экономической безопасности [Текст] / А. В. Карабанов; в кн.: Экономическая безопасность: новая парадигма формирования и обеспечения: [монография]; под ред. Э. М. Сороко, И. А. Белоусовой, Т. И. Егоровой-Гудковой. — Одесса: изд-во Института креативных технологий, 2010. – С. 476-487.
20. Yegorova-Gudkova, T. Projecting of steady complexity economic systems on self-organizing principles as a component of anti-crisis strategy [Text] / Tatyana Yegorova-Gudkova // Absract of 2012 International Conferenceon Trends and Cycles in Global Dynamics and Perspectives of World Development October 13–15, 2012, Chengdu, China, R. 40-41.
21. Егорова-Гудкова, Т. И. Мировоззренческо-методологические аспекты проектирования устойчивых экономических систем: закон золотого сечения [Текст] / Т. И. Егорова-Гудкова // Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Серія: Економіка, менеджмент, підприємництво – Луганськ, 2014. – Вип. 26 (1) / 2014. – С. 169-184.

References

1. Bogdanov, A. A. (2001). Vseobshhaja organizacionnaja nauka: Tektologija. Moscow.
2. Soroko, Je. M. (1984). Strukturnaja garmonija system. Minsk: Nauka i tehnika.

-
3. Soroko, Je. M. (2012). Zolotye sechenija, processy samoorganizacii i jevoljucii sistem: Vvedenie v obshhuju teoriju garmonii sistem. Moscow: LIBROKOM.
 4. Ganzen, V. A. (1974). Vosprijatie celostnyh obektov. Leningrad: izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, 1974.
 5. Rynochnye invarianty ili zachem trejderu logarifmy (n.d.). Rezhim dostupa: <http://q-trading.ru/index.php/articles/money-management/244-rynochnye-invarianty.html>.
 6. Filosofskij slovar'. (n.d.). Rezhim dostupa: http://mirslovarei.com/content_fil/INVARIANT-14583.html.
 7. Prigozhin, I. (2001). Konec neopredeljonnosti. Vremja, haos i novye zakony prirody. Izhevsk: Reguljativnaja i haoticheskaia dinamika.
 8. Hicenko, V. E. (n.d.). Neskol'ko shagov k novej sistemnoj metodologii. Rezhim dostupa: <http://www.certicom.kiev.ua/hitzenko.html>.
 9. Hicenko, V. E. (n.d.). Samoorganizacija: stanovlenie teorii i perspektivy social'nyh prilozhenij. Rezhim dostupa: <http://captador.livejournal.com/233506.html>.
 10. Hicenko, V. E. (n.d.). Neskol'ko shagov k novej sistemnoj metodologii. Rezhim dostupa: <http://www.certicom.kiev.ua/hitzenko.html>.
 11. Novosti transfertnogo obrazovanija v Ukraine. (n.d.). Rezhim dostupa: http://www.kpmg.com/UA/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Industries/tp-news/Documents/TP%20News_1_ru_Dec_2014.pdf.
 12. Fufaev, V. V. (2006). Jekonomicheskie cenozy organizacij. Moscow-Abakan: Centr sistemnyh issledovanij.
 13. Kudrin, B. I. (2005). Samodostatochnost' obshhej i prikladnoj cenologii. Tehnogennaja samoorganizacija i matematicheskij apparat cenologicheskikh issledovanij, 28. "Cenologicheskie issledovanija". Moscow : Centr sistemnyh issledovanij.
 14. Sidak, V. S., Egorova-Gudkova T. I., Karabanov, A. V. (2013). Vozmozhnosti primenenija cenologicheskogo podhoda pri proektirovanii sistemy jekonomicheskoj bezopasnosti gosudarstva. Rezhim dostupa: http://ekonomika.by/downloads/National_economy_Minsk_December_13_2013.pdf.
 15. Krjuchkova, I. V. (2005). Makrostrukturnye faktory razvitija ukraïnskoj jekonomiki i zakon zolotogo sechenija. Jekonomist, 9, 32-49.
 16. Soroko E'. M. (1985). Upravlenie razvitiem social'no-e'konomicheskikh struktur. Minsk: Nauka i tehnika.
 17. Soroko, E'. M. (1989). Kriterii garmonii samoorganizuyushchihsia socioprirodnnyh system. Vladivostok: DVO AN SSSR.
 18. Karabanov, O. V. (1997). Derzhavni finansy yak invariant systemy ekonomichnoi bezpeky derzhavy. Vcheni zapysky Universytetu "Krok" Un-t ekonomyky ta prava "Krok", 1 (1997), 32(1), 117-123.
 19. Karabanov, A. V. (2010). Algoritm obosnovanija novej paradigmy jekonomicheskoj bezopasnosti, 476-487. Jekonomicheskaja bezopasnost': novaja paradigma formirovanija i obespechenija. Odessa: izd-vo Instituta kreativnyh tehnologij.
 20. Yegorova-Gudkova, T. (2012). Projecting of steady complexity economic systems on self-organizing principles as a component of anti-crisis strategy. Absract of 2012 International Conference on Trends and Cycles in Global Dynamics and Perspectives of World Development October 13–15, 2012, Chengdu, China, 40-41.
 21. Egorova-Gudkova, T. I. (2014). Mirovozzrenchesko-metodologicheskie aspekty proektirovanija ustojchivykh jekonomicheskikh sistem: zakon zolotogo sechenija. Zb. Nauk. prac' Shidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu im. Volodimira Dalja. Serija: Ekonomika, menedzhment, pidpriemnictvo. Lugans'k, 26 (1),169-184.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2015 р.